

Centenar Noica

Arhid. Prof. Ioan I. ICĂ jr

Pe 25 iulie 2009 s-au împlinit o sută de ani de la nașterea lui Constantin Noica. Prilej de rememorare a unei figuri pilduitoare a culturii române din secolul XX – cel mai important filozof român și ultimul autor de sistem filozofic în cultura europeană – și totodată de reflecții asupra filozofului care de douăzeci de ani odihnește întru veșnicie în munții de deasupra Sibiului, lângă schitul „Schimbarea la Față” din Păltiniș.

Devenit în România anilor '80, pe fundalul sumbrului și delirantului deceniu ultim al comunismului ceaușist, o legendă vie, un simbol al libertății spiritului și culturii autentice refugiate în munți – cum l-a fixat în conștiința publică Gabriel Liiceanu în faimosul *Jurnal de la Păltiniș. Un model paideic în cultura umanistă* (1977-1981) (apărut în 1983) – dar dispărut pe neașteptate cu doar doi ani înainte de prăbușirea regimului totalitar comunist, s-ar fi putut crede că Noica avea să fie un reper indispensabil pentru România tranziției ce a urmat anului 1989. Nu a fost însă deloc așa. Deși i s-au reeditat aproape toate cărțile și au văzut lumina tiparului și câteva manuscrise inedite – începând cu neașteptata mărturie despre experiența închisorilor comuniste din *Rugași-vă pentru fratele Alexandru*, scrisă în 1965 și publicată în 1990 -, Noica a pierdut repede cursa celebrității publice. Și nu doar în fața tentațiilor societății de consum și mass-mediei, ci și în fața noilor mode și ideologii culturale de tip postmodern, dar chiar și la capitolul repatrierii moștenirii culturale reprimite a marilor interbelici, colegii săi de generație, exilați fie peste granițe, fie în exil intern. Scriitorii maeștrii „esopici” ai stilului oral și ai filozofiei literare, ca Petre Țuțea (1902-1991) sau Emil Cioran, sau figura renașcentistă a unui literat și istoric al religiilor de talia lui Mircea Eliade, l-au ocultat pe Noica, filozoful ascet și auster.

Primele abordări și tentative de interpretare s-au înscris într-un context în care dezbateră nu s-a centrat atât pe discuția operei lui Noica și a interbelicilor contemporani cu el, cât mai ales pe evaluarea politică și etică a evoluțiilor publice inter- și postbelice ale acestora. Noica a fost acuzat astfel, în veritabile procese post-mortem, de o serie de procurori autoinvestiți mai întâi de evazionism cultura-

Arhid. Ioan I. Ică jr

list, de refuzul și absența oricărei disidențe sau rezistențe politice fățișe împotriva regimului ceaușist, atitudini interpretate abuziv ca „dezertare” morală, „colaboraționism” și „cauționare” a comunismului totalitar și represiv. A venit apoi rândul „demascărilor” legionarismului interbelicilor, al expunerii pactizării sau angajării unui Eliade, Cioran și Noica în mișcarea naționalist-ortodoxă de extremă dreapta inițiată de Corneliu Zelea Codreanu.

După 2000, receptarea lui C. Noica pare să reintre pe un făgaș al normalității. Depășind lecturile ideologizante, reduționiste, tineri cercetători români netrecuți prin „școala de la Păltiniș” oferă, în sfârșit, prin tezele lor de doctorat monografii solide și interpretări de substanță, creându-se totodată un climat fertil de dialog intelectual constructiv¹.

Într-o notă testamentară filozoful vorbea despre sine ca despre o bibliografie, nu o biografie, cerând posterității să-l caute numai în cărțile sale, în care și-a transpus programatic și integral, „fără rest”, viața. Prin aceasta gânditorul dorea, desigur, să evite ca atenția urmașilor să se fixeze – cum s-a și întâmplat de altfel – pe modul în care a traversat teroarea extremismelor și totalitarismelor secolului XX în cele două forme ale ei, verde și roșie. Dincolo de această precauție și tâlcurile ei, fiind însă vorba de un filozof, deci de o viață filozofică asumată deliberat și cu o consecvență remarcabilă de foarte timpuriu, biografia lui Noica oferă suficient interes formativ permanent, dincolo de anecdotic sau conjunctural, ca să merite și ea o succintă evocare.

Constantin Noica s-a născut pe 12/25 iulie 1909 în satul Vitănești, jud. Teleorman, ca al treilea copil al lui Grigore și al Clemenței Noica. Tatăl viitorului filozof, de origini aromâne, moștenise de la părinți proprietăți funciare imense: 6.000 de hectare de pământ afară de alte 6.000 de hectare în arendă, dar ele vor fi reduse de marea împroprietărire după Primul Război Mondial la o moșie de doar

---

¹ În ultimii ani au văzut astfel lumina tiparului: interpretarea ontologiei lui Noica în lumina filozofiei nord-americane a procesualității sugerată de Andrei-Dragoș Giulea (n. 1975) – *Ființă și proces în ontologia lui Noica* (Humanitas, 2005); incitanta exegeză a structurilor ontologiei lui Noica propusă de Sorin Lavric (n. 1967) – *Ontologia lui Noica. O exegeză* (Humanitas, 2005); sau temeinica discuție a confruntării lui Noica cu principalii reprezentanți ai tradiției filozofice: Platon, Hegel sau Heidegger oferită de Laura Pamfil (n. 1975) – *Noica necunoscut. De la uitarea ființei la reamintirea ei* (Apostrof, Cluj-Napoca, 2007). Exegezei ontologiei lui Noica, Sorin Lavric i-a juxtapus foarte recent un remarcabil complement biografic – *Noica și Mișcarea Legionară* (Humanitas, 2007) – în care reușește să prezinte senin și echilibrat acest delicat și controversat episod, dincolo de orice inutile rechizitorii, apologii sau hagiografii postume. Cei interesați de înțelegerea adecvată a fenomenului Noica au astfel acum la dispoziție comentarii filozofice de substanță și reconstituiri biografice pertinente. Aceștia li s-au adăugat volumele recent apărute: *Noica în arhivele Securității*, realizat de Dora Mezdrea (Humanitas, 2009); *Constantin Noica. Repere biobibliografice* de Stan V. Cristea (RCR Editorial, București, 2009) și Nicolae Noica, *Neamul Noica* (Ed. Cadmos, București, 2009).

600 de hectare la Chiriacu, lângă Alexandria. Nici locul, nici familia – nici câmpia plată, nici platitudinea unei existențe de arendaș – nu anunțau apariția unui viitor gânditor. Mezinul Constantin a moștenit nu firea extrovertită, practică și jovială a tatălui, ci temperamentul melancolic și meditativ al mamei sale, Clemeța Casasovici, supranumită „filozoafa” pentru pasiunea ei, excentrică în mediul din Vițânești, pentru lecturile filozofice. Crescut cu guvernantă nemțoaică, vorbind deci de mic în mod fluent germana și franceza, viitorul filozof a deprins din familie o distincție în comportament și un stil afabil și plăcut, pe care l-a păstrat toată viața.

Gimnaziul și Liceul „Spiru Haret” (1924-1928) le-a urmat la București îndată după Marea Unire, locuind în casa din capitală a familiei. A fost un elev premiant sânguinos și cuminte, dar cu evidente înclinații literare și filozofice. Debutază în 1927 în *Vlăstarul*, revista liceului. În același an, profesorul de matematică și poetul Ion Barbu, care pe lângă lecții de matematică le vorbea și despre poezia franceză, îl face să renunțe definitiv la orice veleități poetice. Tot acum, în vârstă de 18 ani, citește *Critica rațiunii pure* a lui Kant, lectură decisivă, adevărat extaz intelectual, echivalentul unei adevărate convertiri spirituale la filozofie. Ceea ce nu-l împiedică să-și transmute vocația literară reprimată într-o susținută activitate publicistică, o gazetărie și o eseistică superioară, o excelentă școală de stil și de comunicare, în urma căreia va reuși să exprime elegant și în diverse chei – lirică, acum, epică, mai târziu – cele mai subtile și delicate chestiuni teoretice. Cu impetuoșitatea vârstei, încă din ultimul an de liceu, Noica se angajează în critici, contestații virulente – ale poeziei lui Minulescu sau Arghezi sau ale direcției date de Nichifor Crainic *Gândirii* – și în polemici tăioase cu mai vârstnicul George Călinescu (1899-1965). Întors de la Roma, profesor de liceu în București și conducător de revistă el însuși, Călinescu va ironiza caustic „invazia adolescenților”, „insurecția colegienilor”, „fronda” copiilor („mucoșilor”) frenetici, impertinenți și fără operă împotriva bătrânilor cu operă consacrată în cultura română. (Criticul nu va uita acest schimb polemic și, ca represalii, nu-l va menționa, măcar, pe Noica în monumentală sa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent* din 1941.)

Între 1928 și 1931, Constantin Noica urmează cursurile Facultății de Litere și Filozofie din București, pe care le absolvă cu o teză despre „Problema lucrului în sine la Kant” sub îndrumarea profesorului de istoria filozofiei și a culturii P.P. Negulescu (1872-1951), urmaș la catedră al lui Titu Maiorescu (1840-1917). Se află în același timp sub fascinația modului nonconformist de filozofare oferit de Nae Ionescu (1890-1940). Conferențiar de istorie a logicii și metafizică, acesta din urmă conducea din 1928 și ziarul *Cuvântul*, la care publicau majoritatea tinerilor intelectuali în formare, colegi de generație cu Noica. Cei doi profesori reprezentau două „școli” de gândire rivale. „Maiorescienii” raționaliști erau adepți ai unei

Arhid. Ioan I. Ică jr

filozofii de tip obiectiv, științific și european, pledau într-un sens polemic, dar afin cu „gândiriști”: N. Crainic și L. Blaga, „naeionescienii”: M. Vulcănescu, M. Eliade, E. Cioran și alții pentru o filozofie de tip subiectiv, liric, existențial, orientată spre tradiții, religie, mituri, existență. Erau prima generație liberă de imperativele social-politice ale unității și independenței naționale, care și-a înțeles misiunea istorică atât ca afirmări de sine ale individualităților proprii, cât și în sensul creării unei culturi naționale românești, în același timp literară și filozofică, de anvergură universală. Pasiunile culturale se vor conjuga și cu evoluții frenetice și exaltări militante, junii „naeionescieni” Cioran și Eliade angajându-se activ din 1933 și respectiv 1936 în susținerea mișcării legionare.

La tânărul Noica nu întâlnim evoluțiile abrupte ale prietenilor săi. După satisfacerea serviciului militar în unitatea de vânători de munte de la Sinaia, între 1932-1934 a funcționat ca bibliotecar al Seminarului de Istoria Filozofiei și participă activ la lucrările Asociației culturale „Criterion”. În 1933 a urmat un an cursurile Facultății de Matematică, pe care le-a abandonat – ca și poezia, în 1927 – la îndemnul matematicianului-poet Ion Barbu. În 1934 Constantin Noica împlinea 25 de ani și era în plină frondă socială. Mai întâi a refuzat postul de asistent oferit de P.P. Negulescu. Apoi, într-un alt dezacord cu tatăl său, care-și dorea fiul rătăcit în filozofie căsătorit cu o fată dintr-o familie înstărită și readus cu picioarele pe pământ, Noica s-a căsătorit, avându-i drept nași pe Mircea și Margareta Vulcănescu, cu tânăra englezoaică Wendy Muston, pe care o cunoscuse cu prilejul unei permisii în timpul serviciului militar. După căsătorie s-a mutat în cocheta vilă de la Sinaia a părinților soției unde a trăit retras între 1934-1938 într-o solitudine liber aleasă punctată de descinderi bucureștene. Întreținându-se din traduceri de romane polițiste englezești (opt astfel de romane în doi ani), din meditații și din publicistică, Noica s-a concentrat – cu excepția unui episod de tuberculoză renală în 1935, în urma căruia și-a pierdut un rinichi – pe scris, pe lecturi filozofice extinse și redactarea de lucrări filozofice, dar și de articole și eseuri filozofice. Roadele publicistice ale acestui program s-au văzut repede. În doar câțiva ani Noica publică o serie de traduceri comentate din Descartes – *Regulile* în 1935 și *Meditațiile despre filosofia primă* în 1937 – și Kant – disertația acestuia *Despre forma și principiile lumii sensibile și inteligibile* –, precum și două lucrări despre aceiași autori: *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant* în 1936 și *Viața și filosofia lui Descartes* în 1937, cu ocazia aniversării tricentenarului nașterii gânditorului francez.

Această serie de lucrări filozofice cu caracter „tehnic”, de specialitate, a fost însă încadrată de două importante volume de eseuri filozofice, în stil „subiectiv”, liric, în care găsim formulate o problematică și o atitudine de clară autodefinire filozofică. Cel dintâi, reprezentând totodată și volumul de debut al lui C. Noica,

a apărut în 1934, în același an cu volumele de eseistică ale prietenilor săi: *Oceanografie* al lui M. Eliade, *Pe culmile disperării* al lui E. Cioran și *Nu* al lui E. Ionescu, precum și disputatul roman *De două mii de ani* al lui Mihail Sebastian. Premiat la apariție, volumul lui Noica purta titlul *Mathesis sau bucuriile simple*. Într-o stilistică afectată, Noica, în vârstă de 25 de ani, își declama o atitudine, iar prin titlu anunța un program, pe care le va urmări și dezvolta obsesiv întreaga viață. Volumul proclama opoziția definitivă a autorului față de viață și istorie, față de suflet și societate, văzute ca lumi ale dezordinii, gregarismului și risipirii, în numele logicii și geometriei, al formelor ideale ordonatoare și al vieții spiritului. Există două tipuri de atitudini și culturi corespunzătoare: atitudinea vitală proprie culturilor de tip istoric și atitudinea logică, rațională, specifică acelor culturi de tip geometric. Atitudinea logică este una de retragere și renunțare ascetică, de interiorizare și edificare sau ordonare lăuntrică, generatoare de libertate individuală și bucurie simplă, în fața torentului turbure al vieții nemijlocite, exterioare, confundată în haosul instinctelor și plăcerilor risipitoare sau manifestărilor colective. Filozofia și cultura sunt domeniile logicului, ale spiritului eliberator și ordonator al individului expus astfel unei istorii și societăți dominate de suflet și instincte gregare și entropice. „Toate încep de aici – scria tânărul Noica -: de la voința de a te îngropa în lume sau de a-i întoarce spatele”. Distanța între viață și logică, precizată ulterior ca diferența între suflet și spirit, natură și cultură, cu primatul ascetic al logicii, spiritului și culturii asupra vieții naturale a sufletului și trupului, vor rămâne tot timpul pentru Noica testul și cheia filozofiei. Pentru a nu fi strivit de biologic, social, tehnic și istoric și a-și câștiga libertatea și demnitatea individuală, omul trebuie să renunțe ascetic – e vorba de un ascetism filozofic – la viața naturală nemijlocită și plăcerile ei, să moară ca simplu suflet și trup natural, pentru ca să învie ca spirit, prin care să găsească acea „mathesis universalis” rațională ordonatoare în care se poate reconcilia cu lumea în ordinea ei profundă. Toate aceste opțiuni și atitudini – primatul individului și al logicului – , precizate încă din acest prim volum de debut la 25 de ani, vor rămâne constante neschimbate ale vieții și gândirii filozofului până la sfârșit. Ele fuseseră exprimate și argumentate strâns încă din primele două studii teoretice publicate de studentul Noica pe când avea 20, respectiv 21 de ani: „Problematika echilibrului spiritual” din 1929 – care exprimă nucleul religiozității sale creștine – și „Logica națională” din 1930 – unde găsim nucleul filozofiei sale viitoare.

În 1937 Noica publică volumul cu titlul *De caelo. Încercare în jurul cunoașterii și individului*, cea mai explicit creștină dintre toate cărțile sale. Filozoful începe prin a evidenția procesul prin care cerul natural al lui Aristotel și al medievalilor a fost desubstanțializat de moderni și matematizat de fizica științifică, metamorfoză care pune în evidență superioritatea rațiunii umane moderne. Aceasta nu se mai

Arhid. Ioan I. Ică jr

supune la real, ci creează și sporește realul. Rațiunea este însă a individului, dar în epoca modernă individul e supus tiraniei a trei puteri anonime alienante: cosmosul, masele și istoria. Salvarea și reabilitarea individului vin doar de la acțiune, iubire și voința de sine creatoare de ordine. Cum arată creștinismul, aceasta vine din interiorul omului, unde se află de fapt cerul. Pentru aceasta e nevoie însă de o luptă și o revoluție spirituală, de o „agonie” creștină, singura care poate depăși „apatia” cronică a omului contemporan. „Numai creștinismul face indivizi puternici.” „Un singur ins al zilei de azi ar avea viitor: creștinul”, deoarece „creștinul singur este, până acum, portretul omului”. Modelul de creștin „agonic” propus de Noica omului modern „apatic” este personajul dostoevskian Alioșa Karamazov – cu care se identifică proiectiv Noica însuși -, cel care, nevinovat fiind, ia asupra sa păcatele și vina altora și participă prin suferință la mântuirea comunității. Alături de catehismul spiritual din *De caelo*, Noica mai publică în 1937 alte două cărți „logice”: o monografie (*Viața și filosofia lui René Descartes*) și o traducere (*Meditațiile*) din Descartes.

În acest timp însă pe cerul României și al Europei se acumulau nori sumbri, prevestitori de rău. Neliniștit de succesul legionarilor, în ciuda reprimărilor, la alegerile parlamentare din 20 decembrie 1937, Carol II dă pe 10 februarie 1938 o lovitură de stat și instaurează dictatura regală, desființează partidele și promulgă o Constituție dictatorială. Noica votează împotriva ei. Pe 17-18 aprilie 1938, Codreanu și toți liderii legionari sunt arestați; Codreanu e condamnat la zece ani de muncă silnică și elita legionară, câteva sute de intelectuali, e închisă în lagăre la Râmnicu Sărat și Miercurea Ciuc (aici vor fi internați până în decembrie și Nae Ionescu și Mircea Eliade). În octombrie 1938, Noica pleacă (alături de E. Cioran și M. Șora) la Paris cu o bursă a Institutului Francez pentru pregătirea tezei de doctorat, rămânând în Franța până în iunie 1939. În noaptea de Sfântul Andrei, 29-30 noiembrie 1938, sub pretextul unei fugi înscenate de sub escortă în timpul transferului de la o închisoare la alta, Codreanul împreună cu alți 13 lideri legionari (Nicadorii și Decemvirii) sunt asasinați din ordinul lui Carol II după o întrevvedere cu Hitler, care îi ceruse aducerea lor la putere. Printr-o telegramă de la Paris în decembrie 1938 Noica anunță liderilor Mișcării persecutate adeziunea sa ca simpatizant. Întors în țară în iunie 1939, este împiedicat în vară să plece la Institutul Cultural Româno-German din Berlin, unde fusese invitat de Sextil Pușcariu. Evenimentele se vor precipita din nou în sens dramatic. După ce pe 1 septembrie 1939 izbucnise cel de-al Doilea Război Mondial, pe 21 septembrie un comando legionar îl asasinează pe prim-ministrul Armand Călinescu. Absurdul gest a declanșat represalii masive împotriva legionarilor, a căror elită internată în lagăre e împușcată în noaptea de 20-21 septembrie 1939 (252 de morți).

În acest climat tensionat Noica și-a finalizat și susținut în iunie 1940 teza de doctorat în filozofie, având drept conducător științific pe P.P. Negulescu. Ampla lucrare va fi publicată câteva luni mai târziu în volum cu titlul *Schiță pentru istoria lui cum e cu putință ceva nou* dedicat însă „amintirii profesorului Nae Ionescu” – care murise pe 15 martie 1940 – detestat de raționalistul Negulescu. Plecând de la o problemă de teoria cunoașterii, Noica se angaja, în disertația sa doctorală, așa cum n-o mai făcuse nimeni până la el, într-un vast efort de asimilare și dialog cu marea tradiție filozofică occidentală dinainte de Kant, cu care intrase în filozofie în 1927. Cele șase capitole prezentau trei perechi polare de filozofi antici, medievali și moderni: Platon și Aristotel, Augustin și Toma d’Aquino, empirismul (Bacon, Locke, Hume) și raționalismul (Descartes, Leibniz), sintetizate de Kant. Preferințele lui Noica se îndreaptă împotriva filozofilor științifici, obiectivanți, ai realului, ca Aristotel și Toma, în favoarea dialecticului Platon și a variantei lui încreștinate de Augustin (cu ecouri în Pascal), filozofi ai spiritului. Pentru că filozofia are drept temă proprie nu înțelegerea realului, confiscată de științe, ci viața spiritului cunoscător în căutarea mereu de ceva nou. În tradiția filozofică, spiritul uman apare scindat între două tendințe opuse: între cunoașterea lumii reale, în diversitatea și mișcarea ei continuă, pe de o parte, și contemplarea lumii ideale (de dincolo pentru antici, de dincoace pentru moderni), unitară și stabilă. Neresemnat cu o simplă pendulare, în adânc spiritul uman năzuiește în cunoaștere spre contemplare și în contemplare. Mai exact, spiritul filozofic modern vrea să obțină contemplarea ideală fără a renunța la cunoașterea realului, dorește ca năzuința spre lumea cealaltă să nu fie decât o mai adâncă înțelegere a acestei lumi. La doar 30 de ani Noica oferea prin cunoașterea în contemplare o primă aproximare a problematicii mai ample a cărei circumscriere o va căuta în cărțile ce vor urma și a cărei soluționare ontologică o va identifica în formula devenirii într-o ființă.

La începutul lui iunie 1940 Noica împlinea, așadar, 31 de ani și-și susținea un strălucit doctorat în filozofie. Pe 26-27 iunie însă România cădea victimă Pactului Ribbentrop-Molotov și ceda fără luptă Basarabia Uniunii Sovietice. Obținând aprobarea cenzurii militare, Noica a publicat pe 8 august 1940 la Sinaia singurul număr al revistei *Adsum* [Sunt prezent]. Revista grupa o serie de articole-manifest scrise toate, cu o singură excepție, de Noica însuși într-un stil patetic și ultimativ, cu lungi citate pauline. Fiind cele mai explicit creștine texte ale lui Noica – pe lângă cele din partea a doua din *De caelo* -, articolele din *Adsum* vor fi amplu citate și comentate de mitropolitul Antonie Plămădeală în cuvântul rostit la Păltiniș pe 6 decembrie 1987 cu ocazia înmormântării filozofului. La 47 de ani de la apariția lor se uitase faptul că prin însuși titlul ei, latinizat pentru a distra atenția cenzurii, *Adsum* – „Prezent!” – era în același timp o solidarizare simbolică a autorului lor cu legionarii persecutați de Carol II. În articolele revistei, axate

Arhid. Ioan I. Ică jr

pe tema elitelor, Noica își clama propria sa convertire de la inteligență la spirit, asumarea unei revoluții spirituale creștine, proprie adevăratelor elite de care are nevoie veacul actual – „veac al colectivităților”, și tocmai de aceea și „veac al elitelor”. Pentru că există două tipuri de elite, ale inteligenței și ale spiritului. Primele, alcătuite din ingineri și tehnicieni din toate domeniile, vor să *facă* o altă lume prin reforme exterioare; celelalte, alcătuite din luptători, vor să *fie* o altă lume printr-o revoluție spirituală creștină, a cărei materie sunt ei înșiși. Prin sacrificiu fac inclusiv din moarte un mod de a fi, o intrare în viață. Există, așadar, elite ale inteligenței, care nu participă, dar îi reformează pe alții, și elite ale spiritului creștin, care participă revoluționându-se pe ei înșiși. Adevăratul creștinism salvator și care dă viață lumii nu o salvează prin mediocra înălțare morală a celor mulți, dar vinovați, ci prin desăvârșirea spirituală a celor buni și puțini, care singuri pot purta păcatul comunității, ispășindu-l prin suferința lor. Elitele creștine sunt ale celor puternici, care prin dăruirea și sacrificiul lor sunt nu doar buni, ci înfricoșător de buni!

Aceste considerații despre elitele spirituale Noica le scria la începutul lui august 1940. Câteva săptămâni mai târziu, pe 30 august, România pierdea prin Dictatul de la Viena și Transilvania de Nord, fiind acum amputată de 35% din teritoriul ei întregit în 1918. În urma valului de nemulțumire creat, la începutul lui septembrie, regele Carol II e nevoit să abdice și părăsește România devenită stat național-legionar condus de generalul Ion Antonescu și noul căpitan al Legiunii, Horia Sima. La începutul lui septembrie, Noica devine redactor-șef al ziarului legionar *Buna Vestire*. Între 8 septembrie și 11 octombrie, publică aici douăzeci de articole prolegionare (analizate de S. Lavric, 2007, p. 208-240). Ele pot fi privite drept o campanie în favoarea Mișcării Legionare, ca revoluție, în primul rând, spirituală – așa cum o vedea și voia Noica. Ajunși la putere însă, legionarii s-au radicalizat, trecând rapid la epurări și măsuri represive de tip totalitar împotriva adversarilor reali sau închipuiți, devenind rapid din persecutați, persecutori. Conducerea Legiunii n-a fost mulțumită, se pare, de direcția spiritualistă a articolelor simpatizantului Noica. La sfârșitul lui octombrie 1940, filozoful și-a dat demisia, iar la începutul lui noiembrie a plecat la Berlin ca referent la Institutul Cultural Româno-German din capitala Germaniei, unde va rămâne până la sfârșitul lui mai 1941. N-a fost deci în țară să asiste la vendetele și crimele legionare din 27 noiembrie, nici la conflictul lor din 21-23 ianuarie 1941 cu generalul Antonescu, când acesta din urmă, sprijinit de trupele germane, a reprimat dur Mișcarea talibani-zată și eșuată în ideologie, antisemitism și crime odioase, inacceptabile pentru o organizație care se voia creștin-ortodoxă. O vreme Noica a crezut în felul său în inspirația mistică creștină a legionarismului. Eșecul acestuia a avut însă o importantă consecință: a confirmat reticența permanentă a filozofului față de formele

exterioare, explicit religioase, ale creștinismului – nu și față de nucleul său mistic și teologic citit în cheie filozofică. Deznodământul dramatic al experimentului religios-politic legionar a sporit, de asemenea, în tânărul gânditor reticența față de istorie și tot ce nu este nemijlocit spirit în expresia lui culturală.

Întors în țară în iunie 1941 și stabilit în București, dar suspectat mereu de regimul antonescian pentru simpatiile legionare, Noica s-a oferit să intre voluntar în armata română care trecea Prutul, luptând împotriva Uniunii Sovietice pentru recâștigarea Basarabiei. A fost însă demobilizat ca inapt din motive de sănătate (avea doar un singur rinichi). În anii războiului filozoful s-a dedicat vieții de familie, acum Wendy Noica dăruindu-i cei doi copii: băiatul Răzvan, născut în 1942, și fata Alexandra, născută în 1944, concentrându-se pe preocupări filozofice: editarea cursurilor lui Nae Ionescu (au apărut patru), precum și publicarea celor două numere ale remarcabilului anuar *Isvoare de filozofie*. În primul, din 1942, Noica a publicat traducerea dialogului lui Augustin *De magistro* și un important articol de „dicționar metafizic” despre „Unu și multiplu”, iar în al doilea, din 1943, o notă despre principiul contradicției și traducerea lucrării de început a lui Hegel *Despre diferența între sistemul filozofic al lui Fichte și cel al lui Schelling*. Tot în 1943 editura Fundațiilor Regale i-a publicat *Două introduceri și o trecere spre idealism*, cu traducerea primei introduceri kantiene a „Criticei judecării”. La începutul anului 1943, Noica s-a întors la Berlin pentru un nou stagiul ca referent la Institutul Româno-German, care însă se va închide peste câteva luni din cauza evoluției războiului. Reușește să meargă pentru a doua oară la Freiburg pentru a-l audia pe Heidegger, care nu-i face însă o impresie extraordinară, ca de altfel nici N. Hartmann, care preda la Berlin.

Întors din Germania, filozoful s-a înscris în noiembrie 1943 la concursul pentru ocuparea unui post de conferențiar la Catedra de istorie și filozofie a culturii a Universității din București. Neagreat de regimul antonescian, Noica este respins pe motive politice, cu toată excelenta sa pregătire și susținere în comisie de către L. Blaga, în favoarea unui candidat mediocru. În vara lui 1944 a fost mobilizat ca ne-combatant, folosit ca translator în lagăre de prizonieri americani – care i-au propus să-l ia cu ei în Occident, ceea ce Noica a refuzat – și apoi de prizonieri germani. În 1944 a mai reușit să publice un *Jurnal filosofic*, ultima sa carte înaintea unei tăceri impuse, care avea să dureze 25 de ani. Notațiile aforistice din *Jurnal* gravitează în jurul a două motive structurante: mitul școlii și mitul fiului risipitor și al fratelui său. Școala pe care o visează Noica e o școală de gândire vie și liberă, după modelul Academiei platonice, nu profesorală exterioară, ca Liceul aristotelic. O școală „în care nu se știe cine dă și cine primește”, „o școală în care să nu se predea nimic”, în care „câțiva tineri ai lumii să vină acolo spre a se elibera de tirania profesoratului”, în care se va gândi viu, punându-se în primul rând întrebări, nu dându-se răspunsuri

Arhid. Ioan I. Ică jr

gata făcute. E o școală în care vor fi primiți doar tinerii care au incertitudini, caută și întreabă, tineri risipitori, nu profesori care știu deja, dar nu înțeleg nimic, asemenea fratelui fiului risipitor. Filozofia și viața întreagă sunt văzute de Noica fiind simbolizate în această parabolă evanghelică a celor doi frați deopotrivă de nedesăvârșiți: mânat de foamea aventurii, fiul risipitor se pierde, dar se căiește, în timp ce, stăpânit de frică, fratele său orgolios și ursuz se păstrează, dar se împietrește. Regăsiți în Abel ciobanul și Cain plugarul, sau în Marta activă și Maria contemplativă, cei doi frați simbolizează setea Unului de a se pierde și setea multiplului de a se aduna, cunoașterea și contemplarea, devenirea și ființa. În final, mărturisește Noica, cele două „mituri”, al Școlii și al Fratelui fiului risipitor, sunt „unul singur. Căci sunt eu însumi Fratele care caută prin Școală împăcarea cu lumea: cu fiii ce vin, cu fiii ce pleacă în lume”. „Școala. Școala asta. Nu știm dacă am s-o fac vreodată. Dar mi-ar plăcea la sfârșitul vieții să pot spune: nici nu am făcut altceva.”

Și, într-adevăr, de-a lungul întregii sale vieți a urmărit cu tenacitate acest proiect, care a luat diferite forme în diversele locuri în care a fost încercat. Prima întruchipare a acestui gând s-a înfiripat chiar în acei ani. În 1944, Noica a ridicat în pădurea Andronache de lângă București o casă de vară cu etaj în stil elvețian. Aici între 1944 și 1946 a organizat periodic cu prietenii apropiați (Vulcănescu, A. Dragomir, M. Rădulescu) și alții matinee sau serate literar-muzical-filozofice: se recitau câteva poeme de Rilke sau Verlaine, se interpretau câteva piese de Bach și se țineau conferințe pe teme filozofice. Ele s-au întrerupt în 1946 odată cu înmulțirea arestărilor: pe 30 august e arestat Vulcănescu; condamnat în octombrie, el avea să moară pe 28 octombrie 1952 la Aiud ca martir. Tot în 1946 moare de inimă tatăl său Grigore, afectat de exproprierea și reducerea prin reforma agrară din 1945 a moșiei Chiriacu la doar 50 de hectare. Pentru a-și întreține familia, Noica s-a văzut obligat să se ocupe de administrarea moșiei familiale. În toamna lui 1946, din solidaritate cu cei arestați și judecați fără vină, dar și temător pentru soarta familiei, Noica face un gest inexplicabil: se autodenunță la Tribunalul Poporului din București ca moșier și legionar, dar e trimis acasă socotit nebun. În 1947 divorțează de Wendy spre a-i da acesteia și copiilor posibilitatea de a părăsi țara în virtutea cetățeniei ei britanice. Rămași în sărăcie în casa de la Andronache, Wendy, Răzvan și Alexandra vor reuși să plece cu peripeții în Anglia abia în 1955.

În martie 1949, cu câteva luni înainte de a împlini 40 de ani, Noica e ridicat de la Chiriacu și trimis ca moșier cu domiciliu obligatoriu la Câmpulung-Muscel, fixat de regimul „popular” drept loc de izolare al moșierilor din Muntenia. Deposedat de tot și de toate, de familie, de profesiune, de avere, de viață socială, ducând o viață de sărăcie lucie și câștigându-și existența din meditații, filozoful – recăsătorit în 1953 cu Mariana Nicolaide, văduvă de război, pe care o cunoscuse aici în 1949 – va petrece în orașelul din Argeș zece ani de formidabilă efervescentă inte-

lectuală, de veritabil „delir cultural”. O etapă decisivă în constituirea filozofiei sale și totodată o nouă formă a „școlii” visate. Învins de istorie, retras într-o postură de anahoret cultural, Noica își ia o splendidă revanșă în spirit. Filozoful are acum cea de-a treia întâlnire decisivă pentru formarea sa spirituală: după cea de la 18 ani cu Kant și cea de la 28-30 de ani cu Biblia, trăiește cu intensitate extatică întâlnirea cu Hegel și cu Goethe, parcurși în integralitatea operelor lor, dar în primul rând în capodoperele lor: *Fenomenologia spiritului* și *Faust*. În dialog și confruntare cu Hegel, Noica se „reinventează” ca filozof, gândirea sa primind acum configurația ei originală. La filozoful german Noica a găsit, în primul rând, valorizarea negativului ca moment necesar al procesualității fundamentale a vieții și a spiritului; iar, în al doilea rând, dialecticul ca expresie logică a acestei procesualități. În 1950, în claustrarea impusă de la Câmpulung, Noica finalizează două lucrări de filozofie sistematică reprezentând „primul” sistem al lui Noica – cel de-al „doilea” fiind cel edificat în 1980-1986 la Păltiniș prin „tratatul de ontologie” și „logica lui Hermes”. Acum, la Câmpulung, filozoful definitivează în manuscris „Prima introducere la devenirea în ființă” – titlu sub care va fi publicat abia în 1983 alături de alte două „introduceri” scrise în anii '80, o prolegomenă la filozofie în genere și o pregătire a construcției speculative proprii. Și tot acum Noica va pune la punct în manuscris prima expunere sistematică a gândirii sale (Purtând inițial titlul de „Cercul metafizic”, el va fi publicat în 1981 cu titlul „Încercare asupra filozofiei tradiționale” ca primă parte din opera sa capitală *Devenirea întru ființă* – partea a doua fiind alcătuită din „Tratatul de ontologie” terminat în 1980). Două lucruri vrea să demonstreze aici filozoful român: filozofia are o condiție materială – și aceasta este devenirea întru ființă – și o condiție formală – cercul dialectic. La baza filozofiei nu stă nici ființa fără devenire a anticilor, nici devenirea fără ființă a modernilor, ci devenirea întru ființă, care prin om ajunge conștientă de sine, această conștiință de sine fiind rațiunea filozofică, o rațiune de tip dialectic care se mișcă în cerc. Devenirea are două forme: devenirea întru devenire, proastă, repetitivă, proprie vieții naturale, și devenirea întru ființă, bună și sporitoare, proprie vieții spiritului. Ambele deveniri sunt procese dialectice care au loc în cerc, dar e vorba de două cercuri diferite: cercul devenirii întru devenire este unul geometric; cercul devenirii întru ființă este o devenire care are loc în același timp în, spre și în-spre ființă, fiind unul vectorial. Noica operează o modificare esențială și a dialecticii. În varianta ei „clasică” hegeliană, aceasta opera prin negații succesive potrivit unui ritm ternar – teză, antiteză (negarea tezei), sinteză (negarea negației) – și pune în joc procese liniare în zigzag și o rațiune neutrală. După Noica adevărata dialectică are patru momente – temă, antitemă, teză, temă regăsită – și operează prin contradicții unilaterale (de tipul: numai devenirea contrazice ființa, ființa nu contrazice devenirea) punând în joc procese circulare și o rațiune orientată.

În contrapunct cu această primă construcție sistematică a gândirii filozofice proprii, în anii 1951-1954 Noica a scris la Câmpulung un voluminos manuscris în 11 capitole în două volume totalizând aproape 1000 de pagini și intitulat *Anti-Goethe*. Manuscrisul, pe care Noica l-a citit lui Alexandru Paleologu, aflat și el la Câmpulung, avea să se piardă ulterior. Trei capitole esențiale salvate au fost publicate doar în 1976 sub titlul *Despărțirea de Goethe*, apariția volumului provocând protestul lui Al. Paleologu (a cărui reacție critică „Amicus Plato... sau Despărțirea de Goethe” a fost publicată în volumul acestuia, *Ipoteze de lucru*, din 1980). În 1994, Securitatea a restituit soției lui Noica o variantă intermediară a lucrării, în cinci capitole, publicată în 2000. Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) este pentru Noica fascinantul și detestabilul deopotrivă promotor modern al unei culturi naturale structural nefilozofice. Construit în jurul valorilor vitalului (bucurie, sănătate, înțelepciune, productivitate și nemurire), scriitorul german privilegiază vizualul, plasticul, intuiția și intelectul – nemaiajungând la spirit, interioritate și muzical, privilegiate de Noica și rezolvând polaritatea om-natură în panteism. Faust este nu doar un personaj mediocru, ci un fals model, blocat în mirajul nonvalorilor seducătoare ale sentimentului și artei, sau în semivalorile intuiției și intelectului. Poemul *Faust* (1808, 1832) însă al lui Goethe este, în lectura lui Noica, o carte profetică și vizionară, descriind anticipat cu precizie tentațiile și blocajele lumii moderne și contemporane. Cu o semnificativă mutație de accent interpretativă: civilizația modernă nu este atât una faustică (așa cum voia Spengler), cât mai degrabă mefistofelică. În orice caz, Mefisto este personajul principal al celei de-a doua părți din *Faust* și el întruchipează demonismul lumii noastre ca primat al posibilului gol asupra realului: posibilul intuiției în *Faust I* și posibilitatea intelectului în *Faust II* manifestat rând pe rând în posibilul gol al banului, tehnicii, civilizației, culturii și politicului. Vestind dinainte „lumea ca un laborator”, în ale cărui retorte Mefisto plămădește un „homunculus”, omul artificial, *Faust II* este o înfricoșătoare radiografie profetică a lumii secolului XX.

Adevărata poveste a omului nu este cea spusă de scriitorul Goethe în *Faust*-ul său, ci aceea istorisită între anii 1801 și 1808 în *Fenomenologia spiritului* de contemporanul său, filozoful G.W.F. Hegel (1770-1831). Dată fiind extraordinara dificultate și abstracțiunile jargonului filozofic hegelian, dar și semnificația epocală a cărții lui Hegel, Noica a realizat, în 1956-1957, o inedită în felul ei, dar fermecătoare repovestire a severului tom german în registru epic. *Povestea omului ca toți oamenii*, cum sună titlul interpretării lui Noica, e un „basm” al peripețiilor celor trei aventuri ale omului: ca individ, comunitate și cultură trecând prin ipostazele sale de om primitiv, oriental, greco-roman antic, medieval creștin renescentist, iluminist și modern. De la conștiința simplă (senzație, percepție, intelect), omul trece la conștiința de sine în confruntare cu ceilalți și cu sine însuși; ca erou, sclav, om

liber, înțelept, nefericit, spectator și credincios. După care o apucă pe calea rațiunii prin acțiune și creație artistică, și se împacă pe căile spiritului ca om cultural și etic, religios și filozofic, ca spirit absolut prin concept sau idee.

La Câmpulung însă Noica nu s-a ocupat numai cu filozofia. După 1989 au ieșit la lumină o serie de caiete din anii 1951-1953 pe teme social-economice publicate în 1997 sub titlul *Manuscrisele de la Câmpulung. Reflecții despre țărănie și burghezie*. Nu sunt simple conspecte neutre, ci descrieri și reflecții „orientate”. Țăranul e văzut de filozoful român ca aservit bunurilor și lipsit de libertate reală, dar având în schimb intimitate sufletească cu lucrurile. Burghezul are însă prin ban o libertate pe care țăranul nu o are, dar o libertate în gol și, în plus, e lipsit de intimitate cu lucrurile și oamenii. Nici unul, nici celălalt nu ajung să împlinescă în spirit umanul. Această împlinire e proprie doar omului de cultură, care trebuie să aibă libertatea burghezului și intimitatea sufletească a țăranului cu lumea. Doar prin cultură putându-ne afirma ca națiune, societatea românească ar trebui să-și creeze urgent o elită culturală, oferind cecuri în alb la 200-300 de tineri din toate domeniile. Proiect ce avea să fie relansat de Noica în 1980.

În anii petrecuți la Câmpulung, anii sumbrei sovietizări a României, Noica și-a urmărit cu tenacitate gândul filozofic, dar, departe de a fi fost un izolat, s-a aflat totodată și în centrul unei „școli” clandestine. A organizat în permanență atât la Câmpulung, cât și la București, unde se deplasa ocazional, reuniuni de lectură și discuții la care luau parte prieteni apropiați ca: Al. Paleologu, Sergiu Al. George, Nicolae Steinhardt și alții. Printr-o verișoară stabilită în Franța și care vizita periodic România, filozoful a menținut contacte cu prieteni „transfugi” din Franța, trimițând și primind scrisori, texte proprii și primind cărți. Evident, era îndeaproape supravegheat de Securitatea Poporului. Relațiile cu cei din diaspora pariziană s-au intensificat în anii 1955-1957, într-o perioadă de relaxare a repressiunilor. Sperând că va putea fi publicat, trimite manuscrisele cărților sale despre Goethe și Hegel Editurii de Stat pentru Literatură și Artă prin Mihai Șora, care lucra aici ca redactor. Era însă o speranță prematură. Și atunci Noica a trimis, în iulie 1957, *Povestirile* hegeliene traduse în franceză la Paris spre a fi publicate la Editura Plon, la propunerea lui Cioran, care îngrijea o colecție la această editură. Deși manuscrisul a ajuns în Franța, editarea lui n-a mai avut loc (În schimb textul românesc al *Povestirilor*, ajuns și el la Paris, a fost editat în 1962 de Centrul Român de Cercetare). În august 1957 Cioran a publicat în *Nouvelle Revue Française* o „Scrisoare către un prieten îndepărtat”, acest prieten de departe nenumit fiind C. Noica, care reluate de câțiva ani corespondența cu prietenul său stabilit la Paris. Sub impresia revoltei anticomuniste ungare din octombrie-noiembrie 1956, Cioran își declara admirația față de maghiari și disprețul față de spiritul de sclavi resemnați al românilor, colectivitate de învinși care, în opinia sa, își merită lanțurile.

Arhid. Ioan I. Ică jr

Face totodată elogiul lumii liberale occidentale, la care se mărturisește convertit, deși o socotește un „paradis deprimant”, epuizată și lipsită de vigoarea interioară de a se opune eficient elanului Rusiei și comunismului. Noica a obținut o copie a scrisorii lui Cioran după exemplarul revistei de la Biblioteca Academiei, iar în noiembrie 1957 a scris și trimis la Paris lui Cioran pentru publicare – evitată de Cioran pentru a nu-și expune prietenul din România – un viguros „Răspuns unui prieten îndepărtat”. Scrisoarea e o descriere a comunismului ca experiment utopic plin de excese inutile, o „experiență de laborator” și inginerie socială, inspirat de idei generoase, dar realizat cu prețul absurd al distrugerii umane a beneficiarilor lui, oamenii concreți. În ciuda a toate, comunismul e un fenomen tipic european, în fața căruia Europa inginerilor și tehnicii nu are ce să-i opună de fapt, afară de un număr de tentații și libertăți individuale. Europa occidentală nu trebuie nici să respingă pur și simplu comunismul, demonizându-l, nici să cadă victimă seducțiilor lui utopice, ci să colaboreze cu el pentru a-l îmblânzi și a-l depăși, incluzându-l. Adevărata opoziție e o afirmare a dreptății proprii împreună cu dreptatea adversarului cu tot. Prin creații culturale, chiar dacă deocamdată pentru sertar, ea are loc și în România, chiar și în exilul intern la care au fost obligați de regim intelectual ca Noica și prietenii lui. Mai bine decât în exilul geografic al Occidentului platitudinilor și libertății exterioare. „Pe scurt, e mai bine aici”, încheie Noica răspunsul său cu optimismul tonic care i-a fost structural propriu și pe care a știut să-l difuzeze întotdeauna celor din jurul său.

Acest optimism avea să fie în scurt timp sever dezmințit de istorie. Situația din România s-a deteriorat brusc, scurta relaxare din anii 1955-1957 luând sfârșit. Odată cu retragerea unităților militare sovietice din România în vara lui 1958, de teama unei revolte anticomuniste de tip ungar, dar și pentru a dovedi sovieticilor că deține și fără ei controlul deplin al situației interne, Gh. Gheorghiu-Dej ordonă în scop de intimidare reluarea măsurilor represive împotriva intelectualilor nerațiați regimului „popular”. Întâlnirile și seminariile private ale celor câteva cercuri clandestine, care mai rezistau astfel spiritual în condițiile excluderii din viața publică care le fusese impusă, au fost clasate drept „conspirații” dușmănoase urmărind schimbarea regimului comunist. Reacția a fost pe măsură: arestări, anchete, procese, condamnări la ani grei de închisoare. Cifrele sunt elocvente: dacă între 1954-1957 s-au operat doar 6211 de arestări pe motive politice, numai în intervalul iunie-decembrie 1958 numărul lor s-a ridicat la 17.613, în același an fiind anchetate 47.673 de persoane, în 1959 alte 37.893, iar în 1960 încă 21.716. Arestați în 14-15 iunie 1958, membrii grupului duhovnicesc-cultural „Rugul Aprins”, având în centrul său figura părintelui Daniil Sandu Tudor (1896-1960), între care s-a numărat și pr. D. Stăniloae, au fost judecați pe 8 noiembrie și condamnați la ani grei de temniță. Pe 11 decembrie 1958 C. Noica a fost și el arestat. Dus la sediul

Securității din Pitești, a fost supus timp de un an de zile unor interogatorii extrem de brutale. Bătăile la fese au fost atât de dureroase, încât de atunci încolo filozoful n-a mai putut șede pe suprafețe tari fără o pernă gonflabilă pe care o purta cu sine și prefera să scrie pe marginea patului cu o tăblie pe genunchi. Ancheta a condus la constituirea dosarului unui grup sau lot de intelectuali dușmănoși: grupul „Noica-Pillat”, alcătuit din 23 de inculpați. Ultimul arestat pe 4 ianuarie 1960 a fost Nicu Steinhardt (detalii la Stelian Tănase, *Anatomia unei mistificări. 1944-1989*, Humanitas, București, 1997, ed. a III-a, 2009). Acuzațiile aduse erau de uneltire împotriva ordinii de stat, răspândirea de manuscrise cu caracter dușmănos (cărțile lui Noica despre Goethe și Hegel și Răspunsul dat scrisorii lui Cioran) și a cărților „legionarilor” transfugi Cioran și Eliade, precum și ascultarea de posturi de radio străine cu comentarii dușmănoase la adresa regimului. Un proces-verbal întocmit la 11 februarie 1960, după încheierea anchetei, atestă distrugerea prin ardere a unui număr important de manuscrise, scrisori și cărți ridicate de la inculpați cu ocazia perchezițiilor efectuate la domiciliile inculpaților și anchetaților. Procesul s-a ținut pe 24-25 februarie la Tribunalul Militar din București, regizat în stilul obișnuit al justiției staliniste. Pe 1 martie cei 23 de inculpați au primit pedepse grele, între 6 și 25 de ani de închisoare, însumând 268 de ani. Ca șef de lot, Noica (și C. Pillat, dar și Daniil Sandu Tudor anterior) a fost condamnat la pedeapsa maximă: 25 de ani de închisoare și 10 ani de degradare civică. Cu prilejul ultimului cuvânt, filozoful a spus: „Sunt vinovat, dar nu în fața legilor dvs., ci în fața celor din boxă. Iar justiția pe care o cer este una pe care nimeni nu o poate contesta, cea supremă. În ce mă privește, cer pedeapsa maximă și nu voi face recurs.” Iar Nicu Steinhardt a declarat demn: „Eu nu am de spus decât că sunt mândru să fac parte din acest lot”.

Detenția lui Noica a cunoscut două faze distincte: una, dură, la Jilava, între 1960-1962, și alta, blândă, a „reeducării”, între 1962-1964 la București în arestul Securității și la Văcărești. La Jilava, în condiții de reclusiune infernală, filozoful a trecut, cum o arată mărturiile celor închiși împreună cu el, prin momente de deznădejde obsedat de sentimentul ratării vieții, mai ales a destinului său cultural fără să-și fi putut depăna gândul filozofic până la capăt. Traversează un nou episod creștin, fiind văzut rugându-se, dar și făcând apel la iertarea torționarilor, la milă față de cei puternici și la rugăciune pentru dușmani. Toate aceste considerente l-au făcut pe Noica să accepte cu docilitate „reeducarea” oferită de regim după 1962 deținuților politic drept condiție a eliberării și integrării sociale în condițiile noii politici de destindere și reluare a contactelor regimului cu lumea occidentală.

Această a doua fază a experienței sale carcerale Noica a descris-o în manuscrisul *Rugați-vă pentru fratele Alexandru* scris în 1965, dar publicat abia în 1990. Ultimii doi ani de detenție filozoful și i-a petrecut singur într-o celulă din

Arhid. Ioan I. Ică jr

Văcărești, a primit creion și hârtie și a citit disciplinat primele 17 volume din *Operele* lui Marx și a scris patru lucrări de mici dimensiuni. A trăit clipe de emoție intelectuală și curiozitate parcurgând scrierile hegelianului Marx. Înainte de eliberarea în august 1964, întrebând ce anume vrea să facă, își declară disponibilitatea de a colabora cu regimul de pe poziția unui „antrenor” care să pregătească pe cei ce vor să-l înțeleagă cu adevărat pe Marx, inițiindu-i în Hegel, Kant sau Aristotel, și în tradiția filozofică în a cărei descendență s-a ivit marxismul. Deși la un moment dat se întreabă dacă nu cumva prin această atitudine sărută mâna care-l lovește, filozoful era departe de a se fi convertit la marxism. Noica practica o altă formă, nonconflictuală, de război duhovnicesc de pe poziții în același timp filozofice și creștine. Soluția lui Noica e o versiune personală a celui „Să nu ne răzbunați!” al lui M. Vulcănescu și o variantă filozofică a preceptului evanghelic al iubirii de vrăjmași, al nerăsplătirii răului cu rău, ci de a birui răul cu un bine mai adânc și mai intens. Noica cere bunătate, milă, îndurare și rugăciune pentru călăi, mai întâi pentru că, anulându-i pe semenii lor, ei se anulează uman pe ei înșiși, iar mai apoi pentru că ei nu sunt ei, ci uneltele, dar și victimele, unui sistem ideologic și politic, el însuși expresia timpului nostru istoric. Comunismul e doar unul din aspectele timpului nostru istoric, timpul primatului posibilului gol asupra realului descris exact cu anticipație de Goethe în *Faust II*. E lumea care, grație mijloacelor tehnice pe care le are la dispoziție și biruințelor reputate, poată să facă orice, dar nu știe ce să facă cu ele, și atunci aceste mijloace încep să lucreze singure și toate victoriile se întorc împotriva biruitorului. Este timpul primatului tehnicii și științei asupra omului, al mijloacelor asupra spiritului, al exactității asupra adevărului, al lui a putea și puterii și a avea și averii asupra lui a fi. Lumea liberă nu are de oferit un model comunismului colectivizat, ci doar câteva tentații individualiste și un imens urât în dublu sens de desfigurare și plictiseală. Omul comunist e doar o altă variantă a omului modern. Victoriile lor asupra lui Dumnezeu și asupra naturii, asupra tradițiilor, religiei și științei în numele tehnicii și prosperității goale ascund o imensă înfrângere, evidentă în haosul și deruta interioară a învingătorilor ca urmare a retragerii din ei a spiritului, a binelui și a adevărului profund al omului și lucrurilor. De aceea Noica ne cere să ne îndurăm, să ne fie milă și să ne rugăm nu doar pentru gardieni și pentru Marx, dar și pentru omul modern îndestulat și plictisit, pentru toți biruitorii care nu știu ce să facă cu victoriile lor. „Rugați-vă pentru cei puternici de pretutindeni... pentru cei ce știu: fizicieni, matematicieni, supertehnicieni, dar care nu mai știu bine ce știu și ce fac... pentru cei ce posedă și dispun, cu economiștii lor cu tot... pentru cei ce rătăcesc triumfători prin viață fără cultură, dar și pentru cei ce rătăcesc prin cultură... pentru omul european care a triumfat asupra nevoilor materiale... pentru omul modern care a triumfat asupra naturii și a bunului Dum-

nezeu.” *Rugați-vă pentru fratele Alexandru* e nu doar o mărturie dată de Noica despre modul său de traversare a cercurilor infernului totalitar, dar conține și elementele implicite ale unei etici și filozofii a culturii proprii. Această mărturie a rămas în manuscris până după moartea filozofului, publicare ei în România comunistă fiind de neconceput.

Eliberat în august 1964, primul lucru pe care-l face Noica este să-și revadă prietenii eliberați și ei. Cuprins de remușcări și de vinovăție pentru faptul de a-i fi aruncat în această teribilă experiență, traumatizat de faptul că apropiatul său prieten Mihai Rădulescu (1919-1959) se sinucisese în timpul anchetei, filozoful trece pe la fiecare cerându-le iertare în genunchi, asemenea unui personaj dostoevskian. Iată cum e descrisă această scenă de Nicu Steinhardt în *Jurnalul fericirii*: „Vrea să-mi ceară iertare, eu vreau să-i spun și cât îi sunt de recunoscător și se iscă o scenă nițel ciudată, în care ne întrecem cu plecăciunile, mulțumirile, scuzele, iertările și îmbrățișările. Dar curând ne liniștim și vorbim deschis și curat. În cele din urmă pricepe și înduioșarea lui e atât de adevărată, mirarea lui dispare atât de lin, ochii lui se uită la mine cu atâta blândețe, încât îmi ușurează să găsesc cuvintele... lui Dinu îi datorez prilejul fără de care nu m-aș fi putut naște a doua oară, din apă și din Duh.” Își regăsește a doua soție, pe Mariana Noica, și după un timp petrecut pe la rude și prieteni li se repartizează un apartament în cartierul Berceni, iar filozoful e angajat cercetător la Centrul de Logică al Academiei Române, unde va funcționa până la pensionare, în 1975.

Reintegrarea socială și, ulterior, reintrarea lui Noica în circuitul publicistic s-au făcut, evident, cu „prețul” unei alte umilințe. În 1965 scrie pentru revista *Glasul Patriei* adresată exilului românesc cinci articole în care-și mărturisește greșelile din trecut și-și proclamă alinierea la noile realități ale României socialiste. Gh. Gheorghiu-Dej murise pe 19 martie 1965, iar prin politica de liberalizare internă limitată, de deschidere spre lume și nouă afirmare națională Nicolae Ceaușescu stărnise speranțe de înnoire și schimbare reală a țării după două decenii de teroare. Pe 20 aprilie 1965, Noica scria în *Glasul Patriei* primul său articol de penitență și aderare cu titlul „Rândurile cuiva care nu a avut dreptate”, care se încheia astfel: „Adevărul lumii noastre poartă numele de socialism. Îi cunosc chipul din cărți, îi cunosc versiunile istorice și acum îi văd fața românească. Întocmai altora, cer dreptul de a-mi recuceri prin el libertatea, singura libertate de care mai știu, cea de a fi rodnic. [...] Am scris cele de mai sus pentru ca să îndemn și pe alții să-și recunoască greșelile și să se alăture prin muncă intereselor României celei noi.” Noica nu a fost singurul care a acceptat acest preț în aparență compromișător al reintegrării, la *Glasul Patriei* scriind în acei ani articole de raliere și N. Crainic, D. Stăniloae, Radu Gyr, Ion Vinea, V. Streinu și alții. Toți aceștia au crezut că au o datorie patriotică față de cultura românească, dar și față de înzestrarea și vocația

Arhid. Ioan I. Ică jr

lor, de la care nu se pot sustrage, și că oferta de „colaborare” nu trebuie respinsă chiar cu prețul unor concesiuni morale și politice, în speranța că prin cultură spiritul va triumfa în cele din urmă asupra unei istorii ingrate.

Și astfel, după aproape douăzeci de ani de absență, Noica e publicat din nou. Mai întâi, evident, cu contribuții de istoria logicii. În numărul 3/1965 al *Revistei de filozofie* îi apare traducerea comentată a celebrei *Isagoga* a lui Porfir la *Categoriile* lui Aristotel. Vor urma în colecția „Probleme de logică” a Academiei Române interpretări la *Categoriile* lui Aristotel (1968) și la tratatul aceluiași *Despre interpretare* (1970). În 1968 și în 1970, Editura Academiei îi publică traduceri comentariilor neoplatonice la *Categoriile* lui Aristotel (1968) și *Despre interpretare* (1970). Tot pe această linie se înscriu eforturile lui Noica de a edita și repune în circulație comentariile aristotelice ale neoaristotelicianului Teofil Coridaleu (1564-1646), după care se preda filozofie și la Academiile domnești din Țările Române, și ale cărui comentarii se găsesc în manuscris și în Biblioteca Academiei Române; Noica a reușit să publice din Coridaleu textul grec cu traducere franceză al unei *Introduceri în logică* (1971) și al *Comentariului la Metafizica lui Aristotel* (1973). În același demers recuperator se înscrie și editarea împreună cu Al. Surdu a traducerilor kantiene ale lui M. Eminescu (1975). Dar cel mai impresionant proiect de acest gen a fost demararea în 1974, împreună cu Petru Creția și un grup de tineri eleniști și discipoli, a seriei *Operele* comentate ale lui Platon (șapte volume apărute până în 1993).

În 1968, Noica re apare și în peisajul cultural românesc cu articole în revistele literare. Redebutează în *Gazeta literară*, devenită apoi *România literară*, cu articole despre sensurile filozofice ale cuvintelor limbii române (strânse ulterior în volum în 1970) și între 1969-1970 publică tot aici sub titlul „Neobișnuitele întâmplări ale conștiinței” o nouă interpretare a *Fenomenologiei spiritului* a lui Hegel (reluată împreună cu interpretarea mai veche de la Câmpulung în volumul din 1980 *Povestiri despre om după o carte de Hegel*). Interpretarea hegeliană era rodul unor seminarii private, prin care Noica și-a refăcut astfel pentru a treia oară în București proiectul unei școli de filozofie împreună cu prietenii săi mai vârstnici C. Floru și V. Bogdan, dar și cu tinerii discipoli G. Liiceanu, S. Vieru și alții, cărora le va da și lecțiile de inițiere în greaca veche, indispensabilă pentru filozofie. Filozoful și-a asumat rolul de „antrenor cultural” nu numai în cercul restrâns al discipolilor, ci și în public prin memorii și conferințe de răsunset. Exasperat de amatorismul eseistic, dar și de blocajul în specializări limitate și închise ale intelectualilor români, le propune acestora ieșirea din „lăutărismul” tradițional în cultura română. Într-un „Memoriu către Cel de Sus asupra situației spiritului în cele trei țări românești” din 1973 și publicat postum descrie trei astfel de modele de „lăutărism” superior în cultura română: D. Cantemir, I. Maiorescu și... Nae Io-

nescu. Ieșirea din „lăutărism” Noica o vedea prin angajamentul a 21 de tineri dotați din 21 de milioane într-o „cultură de performanță” (articole din 1981) după un program fixat de un „antrenor” calificat – Noica însuși reluând programul societății „cecurilor în alb” din *Manuscrisele de la Câmpulung și Rugați-vă...*). Modelul propus de filozof este cel eminescian: *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românești* e titlul volumului din 1975, cuprinzând această pledoarie, ca și titlul unei conferințe ținute la Biblioteca Astra din Sibiu pe 15 ianuarie 1980 cu prilejul aniversării a 130 de ani de la nașterea poetului necunoscut. Pentru risipirea acestei ignoranțe și demonstrarea aserțiunilor sale, Noica xeroxase 17 manuscrise eminesciene și cerea forurilor culturale competente finalizarea demersului său pentru a pune la dispoziția tinerilor toate cele 14.000 de pagini ale caietelor eminesciene (proiect realizat abia în 2004-2009 din inițiativa acad. Eugen Simion).

Noica se bucura la acea dată de o notorietate excepțională în România, la care au contribuit nu doar articolele și campaniile sale culturale, ci în primul rând cărțile sale, ale căror apariții se vor succeda în ritm alert începând cu anul 1969. Noica împlinea 60 de ani și re-debuta în volum în România cu două scrieri anterioare: *Lysis sau despre înțelesul grec al dragostei de oameni și de lucruri*, traducere comentată a dialogului platonice cu acest nume scrisă în 1946; și *Douăzeci de trepte ale realului*, o trecere în revistă, scrisă în închisoarea de la Văcărești, a celor trei tabele ale categoriilor dinaintea de Hegel. Cele 5 categorii platoniciene, cele 10 categorii aristotelice și cele 12 categorii kantiene alcătuiesc 27 de „trepte mici” ale realului, reprezentând expresia organizată de maxima generalitate a celor trei „trepte mari” ale realului: materia, viața, omul, și ale filozofiei: conștiința, mirarea și cultura. Finalul face joncțiunea cu știința contemporană – toată substanța și manifestarea lumii se află în „undă” – și deschide spre filozofia proprie – pentru noua realitate e nevoie de noi categorii: unda e „ceea ce se distribuie fără să împartă, concentrare în expansiune, Unu și Multiplu, geneză și extincție, transmisiune a altceva ca transmisiune de sine, vehicul cu drum cu tot”, din tot tabloul categoriilor rămânând doar „limitația care nu limitează”. Câțiva ani mai târziu, Noica a reușit să-și vadă publicate alte două lucrări scrise în anii domiciliului forțat de la Câmpulung: cartea despre Goethe (*Despărțirea de Goethe*, 1976, redusă la trei capitole) și repovestirile lui Hegel (*Povestiri despre om*, 1980).

Toate acestea erau lucrări mai vechi prin care filozoful își exprimase gândirea indirect, vorbind despre alții. Era strategia cea mai adecvată în condițiile date. Dar Noica găsisese deja o variantă inedită încă și mai subtilă, a acestei formule de discurs indirect, una care în același timp reușise să înșele vigilența cenzurii și totodată l-a făcut extrem de popular: aceea de a vorbi despre sine prin intermediul unei radiografii filozofice a limbii române de inspirație heideggeriană. Rezultatul acestor fascinante analize și interpretări sunt cuprinse în trei cărți despre „idioma-

ticul” românesc publicate în anii ’70. Lucrările dezvoltă preocupările anterioare ale lui Noica din *Pagini despre sufletul românesc* (1944) și prelungesc în același timp „schița fenomenologică” a lui M. Vulcănescu din 1943 din *Dimensiunea românească a existenței* (aceasta fiind la rândul ei o replică dată lui E. Cioran, cărui îi era și dedicată). Vulcănescu era primul care întreprindea o valorificare a nuanțelor proprii limbii românești în sentimentul spațiului, timpului și existenței pentru a stabili prin ele „ființa ființei” și „firea ființei” românești cu „urmările” ce decurg de aici pentru român: nu există neființă, nu există imposibilitate absolută, nu există alternativă, nu există imperativ, nu există iremediabil, ușurința în fața vieții și lipsa de teamă în fața morții. Înainte de a oferi propria versiune despre „sentimentul românesc al ființei”, Noica întreprinde propria sa fenomenologie a existenței românești în două părți: *Rostirea filozofică românească* (1970) și *Creație și frumos în rostirea românească* (1973), în care analizează sensurile unui număr de „cuvinte-cheie pentru întemeierea filozofică” din „rostirea românească”, din care „un Eminescu al gândirii românești” să scoată cândva o filozofie. Vorbele reținute din folclor și din clasicii poeziei, trecând prin limba veche a cărților liturgice și a cronicarilor, a lui Cantemir și a lui Eminescu, sunt grupate în cicluri: „ciclul ființei”, „ciclul devenirii” și „ciclul rânduiei” și ele luminează atât „sinele și sinea”, cât și „viața și societatea”. Limba română oferă filozofului interesante modulații de sens spunând „rost” pentru ordine, „fire” și „ființă” pentru ontologic, „petrecere” pentru devenire, „vremuire” și „înfinire”, „înființare”, „înfiptuire”, „întemeiere”; cuvântul intraductibil cel mai remarcabil fiind, evident, faimosul „întru” ca unitate între în și spre. Sensuri elocvente sunt evidențiate și în „cădere”, „hotărâre”, „cuminecare”. *Creație și frumos* aduc un complement estetic cu modulațiile „ispitirii”, „tăcerii”, „lămuririi”, „făptuirii”, „lucrării”, „sfârșirii – săvârșirii – desăvârșirii”, „iscusirii” și „întruchipării”, „răzbunării” „dorului”, al „fragedei firi” și, mai ales, cu „iscusirile verbului românesc” care sunt în același timp „iscusirile ființei românești”: „este să fie”, „era să fie”, „ar fi să fie”, „ar fi fost să fie”, „va fi fiind să fie”, „va fi fost să fie”, „fire-ar să fie”, „fire-ar să fi fost să fie”, „de-ar fi fost să fie”, „ce-ar fi să fie”, „a fost să fie”, până la „n-a fost să fie”.

Sentimentul românesc al ființei aduce cu sine sistematizarea, raționalizarea particularităților rostirii românești într-un model de tip universal. Plecând de la „orizontul întrebării”, trecând prin „modulațiile” și „sentimentul” ființei, Noica își propune să obțină „rațiunea ființei” românești („conceptul” ei în limbaj hegelian). Orice popor este „o bună închidere ce se deschide” și o „limitație care nu limitează”. Poporul român exprimă această situație originară printr-o prepoziție unică: „întru”, el existând întru un spațiu dat, întru două lumi (Orient și Occident), întru o limbă, întru o tradiție, întru spirit. „Întru” își revelează virtualitățile filozofice atunci când e pus în orizontul întrebării cu cele șase funcții ale lui prin

care suspendă, dublează, neagă, nedetermină, afirmă indirect și afirmă sporitor realitatea. Verbul românesc „a fi” corespunde prin „modulațiile” lui la „șase situații ale ființei”: ființa neîmplinită – n-a fost să fie; ființa suspendată – era să fie; ființa eventuală – va fi fiind; ființa posibilă – ar fi să fie; ființa iminentă, a intrării în ființă – este să fie și ființa împlinită – a fost să fie. Primele cinci situații circumscriu de fapt pre-ființa, abia cea de-a șasea instituind de fapt ființa. Există, așadar, în sentimentul românesc al ființei grade de ființă, în diverse feluri lucrurile putând sau nu „să prindă ființă”. Ele prind ființă atunci când împlinesc o structură ordonată, un model rațional încifrat în prepoziția „întru”. În *Sentimentul* Noica se preface a deduce acest model din analiza limbii române, în realitate însă el are acest model gândit în prealabil, dar pe care-l aproximează aici pentru întâia oară. Lucrurile prind ființă prin împletirea dintre un individual și un general prin intermediul unor determinații (I-D-G): individualul se deschide dându-și un câmp de determinatii spre general, și invers. Nici generalul, nici individualul nu sunt gata făcute înainte de a intra în relație prin intermediul determinațiilor. Generalul este orizontul deschis de individual odată cu și pe măsura deschiderii și drumului său spre el. Modelul este împlinit numai când are această structură triadică. În realitate el este saturat arareori, cum arată basmele ființei din cultura românească: în *Luceafărul* ființa nu se împlinește din pricina vicisitudinilor generalului, iar în *Tinerețe fără bătrânețe*, din pricina celor ale determinațiilor. Pentru a rezista însă, modelul împlinit trebuie să stea într-un mediu învăluitor, pe care filozoful îl numește aici, pe urmele lui Eminescu, „arheu”, și-l ilustrează cu exemplificări din poemele acestuia și din sculpturile lui Brâncuși. Există o „seninătate a ființei” din perspectivă românească, așa cum este ea concentrată în prepoziția „întru”, care reușește performanța de a exprima îngemănarea devenirii cu ființa și a ființei cu devenirea, a procesualității și ordinii: spre deosebire de devenirea într-o devenire, oarbă și monotona, devenirea într-o ființă e ordonată, înscrisă într-o ordine stabilă, care, deși nu preexistă devenirii, îi este totuși prescrisă.

În același an cu *Sentimentul*, în 1978, Noica a mai încifrat o dată modelul său ontologic într-o variantă desfășurată de data asta în cultura și istoria universală, în volumul *Șase maladii ale spiritului contemporan*. Punctul de plecare e constatarea rarității în umanitate a ființei împlinite în toți cei trei termeni ai modelului ei împlinit: în majoritatea oamenilor unul din cei trei termeni lipsește. Aceste carențe alcătuiesc precarități ontologice care ne afectează nu trupul și sufletul, ci spiritul, prezentându-se astfel ca maladii spirituale, pe care le pot identifica doar filozofii. Invers decât afecțiunile psihofizice, maladiile spirituale, deși incurabile, nu-l slăbesc pe om, ci-i conferă puteri nebănuite; iar conștientizarea lor nu duce la vindecarea, ci la agravarea lor. Dualitățile sunt maladive, doar întreprinderea oferă echilibrul, pentru că ontologia este și o „medicina mundi”. Există astfel șase ma-

Arhid. Ioan I. Ică jr

ladii spirituale corespunzătoare celor șase precarități ontologice posibile. Sunt trei carențe pasive ale universalului, determinațiilor și individualului, și trei refuzuri active ale determinațiilor, individualului și universalului.

1. carența universalului (I-D, fără G): „catholita”, boala fiului risipitor, a lui Don Juan, Napoleon, Kierkegaard sau Nietzsche; blocajul în statistică și revolta față de ea;

2. carența individualului (D-G, fără I): „todetita”, blocajul în ideal, în teoretic, în proiecte, de laborator, în obiectivări generale, inoperante;

3. carența determinațiilor (G-I, fără D): „horetita”, boala lui Don Quijote, Faust sau Zarathustra al lui Nietzsche, dar și tirania societăților tiranizate de o „idee” (totalitare);

4. refuzul determinațiilor (I-G suspendă pe D): „ahoretia”, boala asceților și contemplativilor, a cunoașterii speculative;

5. refuzul individualului (G-D suspendă pe I): „atodetia”, boala lui Platon, Kant și Hegel, a marii culturi fără aplicații, a unei lumi a posibilului dedusă din rațiune;

6. refuzul generalului (D-I suspendă pe G): „acatholia”, boala civilizației blocate în aplicații tehnice, care înlocuiește legea cu legi, adevărul cu exactitatea, rațiunea cu raționalizarea eficientă, libertatea cu libertăți. Este singura maladie dezastruoasă, fiindcă refuzând generalul pierde spiritul și se scufundă iremediabil în anti- și a-spiritual.

În final Noica face o fișă clinică ontologică spiritului românesc: maladiile sale spirituale ar fi catholita și todetita, deci carența generalului și individualului, de care suferă pasiv, și ahoretia, sau refuzul determinațiilor, de care suferă cu voie. Drept exemplu de „ahoretie” Noica se dă apoi pe sine însuși, întocmindu-și o fișă clinică filozofică proprie, de o extraordinară luciditate.

Sentimentul și cele *Șase maladii* sunt în desfășurarea gândirii lui Noica scrieri de tranziție, de la problematica idiomatică românească sau general culturală la opera sistematică. Sunt în același timp primele cărți scrise la Păltiniș. Filozoful căutase mereu un loc în care să evadeze din agitația Bucureștilor în zone care să favorizeze concentrarea și dedicarea scrisului și în același timp să fie un loc propice pentru școala pe care o dorea. În 1971 a vrut să cumpere o casă de vară la Mogoșoaia, dar n-a avut suficienți bani și a renunțat. În 1973 a crezut că poate găsi o cameră liniștită într-o vilă de la Snagov. A reluat căutările în 1975, după pensionare, în zona Sibiului, unde fusese chemat de Aurel Cioran, fratele scriitorului parizian. După câteva încercări eșuate de a se stabili la Cisnădioara, Sibiel, Gura Râului sau Rășinari – unde i s-a cerut o chirie mult prea mare pentru posibilitățile sale – a ales în cele din urmă înălțimile Păltinișului, unde a găsit în sfârșit liniștea și climatul pe care le căuta. A contat mult, alături de lipsa de obligații de orice fel,

față de oricine, și posibilitatea de a face zilnic plimbări lungi pe un drum amenajat. Găzduit scurt timp de Schitul lângă a cărui biserică și-a exprimat în repetate rânduri dorința de a fi înmormântat, s-a instalat în cele din urmă în stațiune, în vila 23 la camera 13². În această cămăruță de 2×3 metri, în care apa din lighean îngheța iarna în timpul nopții, Noica a viețuit ca un „monah laic” (G. Liiceanu) în condiții ascetice de o austeritate extremă, concentrat integral în spirit și pe finalizarea operei. Aici și-a scris ultimele sale cărți, prin care și-a depănat Ideea până la capăt, definitivându-și „sistemul” sau, mai bine zis, oferind a doua variantă de gândire sistematică printr-o ontologie, o logică și o teorie a culturii.

La Păltiniș, în februarie 1979, cu câteva luni înainte de a împlini 70 de ani, C. Noica a pus punctul final al lucrării sale sistematice cu poziție centrală în arhitectura operei și în configurarea filozofiei sale – un dens *Tratat de ontologie* (publicat în 1981 ca partea a doua a volumului *Devenirea întru ființă* deschis de mai vechea *Încercare asupra filozofiei tradiționale [Cercul metafizic]* scrisă la Câmpulung în 1950). Cele trei părți ale tratatului prezintă în ordine „ființa în cele ce sunt”, „ființa de-a doua instanță” și „ființa în ea însăși”. Aceste trei niveluri ale ființei corespund celor trei niveluri ale existenței umane – trupul, sufletul și spiritul. Noica se grăbește să precizeze că nu este vorba de un antropomorfism, ci de un ontomorfism: nu ființa este după chipul și asemănarea omului, ci omul este după chipul și asemănarea ființei. Există, așadar, un trup al ființei, reprezentat de ființa din lucrurile lumii, ființă în care are loc devenirea; un suflet al ființei alcătuit din ființa de a doua instanță, elementul, în care are loc devenirea ca posibilitate a ei sau devenință; și un spirit al ființei, ființa ca ființă, aflată la baza deveninței, și despre care nu se poate vorbi decât analogic (în timp ce despre cele două instanțe anterioare ale ființei se poate construi un discurs fenomenologic.)

Ființa este singura și unica problemă proprie filozofiei, neputând fi confiscată de științe. În abordarea ei filozoful de la Păltiniș pornește de la o opțiune prin care răstoarnă demersul ontologiilor tradiționale. Refuzând „ființa sublimă” a metafizicilor și teologiei, care pleacă de sus în jos, de la ființa perfectă spre lucrurile imperfecte, Noica pornește de jos în sus, de la lucruri spre ființă. Obiecția principală adusă „ființei sublime”, perfecte, și incoruptibile a teologiei și metafizicilor clasice – ontologii ale perfecțiunii și separației – este că aceasta se lipsește până într-atât de lume, încât în cele din urmă lumea se lipsește de ea, și în orice caz nu poate explica modul în care această ființă perfectă eternă întemeiază sau generează o lume imperfectă, vremelnică. Ființa este inseparabilă de lume și de devenirea ei. Între ființă și devenire nu există opoziția ireconciliabilă a metafizicilor tradiționa-

² Vila 23 nu mai există astăzi, pe locul ei ridicându-se acum un hotel. În ultimii patru ani filozoful s-a mutat într-o cameră mai mare din vila 12, amenajată astăzi drept casă memorială și loc de retragere pentru tineri filozofi.

le – ființa nu devine, iar cele ce devin nu ființează –, ci o contradicție unilaterală: numai devenirea contrazice ființa, ființa nu contrazice devenirea, pentru că devenirea se petrece mereu întru ființă, care e coextensivă cu întreg realul și nivelurile lui: anorganic, organic, uman, istoric și cultural. Mai mult, ființa dă seama nu doar de ne-ființă, de cele ce ies din ființă, ci și de pre-ființă, de lucrurile care tind spre ființă, fără să ființeze pe deplin. Pentru că nu tot ceea ce există și este cu adevărat, dar și prin existența lor se manifestă o năzuință spre ființă, o devenire întru ființă care se încearcă în absolut orice ființare reală ori ideală, oricât de imperfectă.

În năzuința spre ființă a lucrurilor se exprimă situația originară – „La început a fost situația” – prin care se ivește din haos ființa, și care este „închiderea care se deschide” ca „limitație care nu limitează”. Din închiderea care se deschide originară apar ca pulsații tensiunea temporalității și distensiunea spațialității curbate în câmpul organizat și orientat, în care apar întruchipările lucrurilor care aproximează ființa în modelul ei cu individual, general și determinații. Mai întâi sub forma cuplării lor binare, din care rezultă cele șase precarități ontologice, cunoscute din cele *Șase maladii*. Situate la mijloc între haosul dezorganizat și ordinea organizată a ființei, precaritățile alcătuiesc pre-ființa, o ființă diminuată, care nu devine. Depășind neantul, temporalitatea, aparența, conștiința și devenirea ca adversități ale ființei, atunci când individual reușește să se cupleze cu un general prin intermediul determinațiilor acestora, obține modelul triadic al ființei (I-D-G). Cele trei componente ale modelului sunt de inspirație hegeliană – general, particular, individual –, Noica înlocuind însă particularul prin determinație. Iar unitatea dialectică în care „trei sunt una” e o variantă filozofică a triunității creștinismului ortodox; cei care o refuză „practicând arianismul”. Potrivit lui Noica, au existat doar trei modele de dialectică trinitară: cel „clasic”, al lui Platon, care urcă de la individual prin determinații spre general; cel „romantic”, de fapt creștin, al lui Hegel, care coboară de la general prin determinații spre individual; și cel „realist”, marxist, care pleacă de la determinații spre general ca să ajungă la individual. Varianta lui Noica e cea a unei solidarizări a acestora într-un model care să le depășească incluzându-le.

În prima instanță deci ființa se aproximează în lucruri sub forma modelului ontologic ca devenire organizată în și spre ființă. Devenirea are loc însă într-un mediu extern alcătuit din determinații care în cursul devenirii organizate, de tipul modelului, devin mediu intern generând individualul și generalul. Acesta este elementul sau ființa de a doua instanță. Modelul în lucruri dă devenirea, trupul lucrurilor, iar fără lucruri dă elementul, care e sufletul ființei fiecărui lucru. Elementul e suflarea realului liberă de lucrurile pe care le animă și învăluie. Sunt trei elemente principale, alături de o mulțime de elemente provizorii sau cvasielemente: câmpurile materiei, viața și rațiunea (sau spiritul), capabile de infinite modulații. Fiecare lucru, om, cultură, epocă sunt împachetări și despachetări de elemente. Elementul

are și el categoriile sale proprii: unu-multiplu, totalitate deschisă, limitare care nu limitează, comunitate autonomă și cuplarea real-possibil-necesar. Prin elemente totul urcă regresând spre „un mediu originar de ordinul luminii” în care se regăsește spiritul. După ce murim, supra-viețuim reintegrându-ne în originarul elementelor și al elementului originar.

Există însă și o devenire a elementului, dar aceasta are loc într-un mediu care este elementul însuși. Această devenire întru sine a elementului este devenința, elementul elementelor și spiritul lucrurilor, prin care ajungem la ființa ca ființă. Există deci o ierarhie de șase trepte în realitate: haosul și precaritățile care alcătuiesc pre-ființa și pre-devenirea, și patru trepte ale devenirii: devenirea care decade, devenirea care duce la devenit, devenirea întru devenire și devenirea întru ființă. În primele două elementul nu apare, în următoarele două apare adecvat, abia în ultimele două subzistând repetitiv și, respectiv, sporitor. Devenirea întru ființă are și ea patru forme, primele trei în om ca individ, comunitate și umanitate ca întreg, și a umanului cu totalitatea realului cu tot. Aici trupul devenirii trece în sufletul deveninței ajungând prin ea la spiritul sau rațiunea ei, ființa ca ființă. Aceasta nu se ascunde, ci se manifestă, dar manifestarea ei poate fi doar indicată pe baza unui criteriu – cel al „*distribuirii indivize*”. Există, așadar, ființă oriunde ceva se distribuie fără să se împartă: „Ființa ca ființă se distribuie fără să se dividă într-o singură distribuie: devenința; se distribuie fără să se dividă, ca devenință, în nesfârșite elemente; se distribuie fără să se dividă, ca element, în nesfârșite deveniri reale.”

Încă din timpul redactării *Tratatului de ontologie* filozoful de la Păltiniș i-a gândit un post-scriptum logic. Acesta a luat forma unui ciclu de „scrisori” despre logică adunate în volumul *Scrisori despre logica lui Hermes*, apărut în 1986. „Logica” lui Noica nu era un simplu exercițiu de formalizare a legilor gândirii, ci un complement necesar al „ontologiei” sale. Dacă „în ontologie primează *determinațiile*, în logică primează raportul *individual-general*”. Prin „logica lui Hermes” Noica și-a propus să readucă logica în lume, în viață și să realizeze obiectivul inițial al filozofiei sale: reabilitarea individualului. Distincția-cheie de la care pleacă filozoful e aceea dintre situația statistică și situația logică a unei mulțimi: situația statistică e proprie unei mulțimi ale cărei elemente sunt inerte și indiferente unele față de altele și sunt doar părți ale unui întreg; situația logică e cea a unei mulțimi, ale cărei elemente sunt în vibrație și în relație reciprocă și unde întregul se află în părți, ceea ce transformă simpla situație logică în câmp logic organizat. Există astfel două logici: logica lui Ares, unde individul e în mulțimea statistică ca soldații într-o armată, care pot pieri, importantă fiind armata, nu soldații; și logica lui Hermes, în care fiecare soldat este o armată, individul e întru mulțime/general. Individul pe care-l reabilitează „logica lui Hermes” nu este orice fel de individ, ci un individ care s-a ridicat la puterea generalului. Exemplul pe care-l oferă Noica este

Arhid. Ioan I. Ică jr

elocvent: propoziția „Elepenor [un personaj pomenit de Homer o singură dată] este muritor” nu poate fi aceeași cu propoziția: „*Socrate* este muritor”. Fiindcă aceștia doi știu că mor și nici nu mor la fel: moartea lui Elepenor ține de statistică, moartea lui Socrate este cea a unui individ care asumă generalul condiției de muritor. Socrate muritorul este într-o situație logică prin care este un „holomer”: o unitate sintetică, în care întregul este în parte și în care există tensiune internă între individual și general. Holomerul nu e rezultatul compunerii între un individual și un general; din contră, individualul și generalul se obțin prin disocierea lui. Judecata logică, pe care Noica o numește „krinamen”, se obține prin disocierea și apoi cuplarea de tipul subiect-predicat (individual-general) a celor două componente ale unui „holomer”. Când între subiect și predicat se interpun determinațiile, se obțin fie 6 tipuri de judecată care cuplează doar doi termeni (echivalentul precarităților ontologice): delimitantă (I-D), generalizantă (D-G), realizantă (G-I), integrantă (I-G), delimitantă (G-D) și particularizantă (D-I); fie un triunghi logic (echivalentul modelului ontologic), care se regăsește în trei (nu patru, ca în logica lui Ares) figuri silogistice. Silogismul este însă pentru Noica doar un caz particular, o schemă formală a explicării cauzale prin asocieri, inadecvat pentru a da seama de viața omului, naturii sau istoriei. Această schemă dialectică e numită de filozof *synaethism* pentru că „adeverește” realul prin disocieri ale unităților sintetice în părți obținute prin scindări; el pleacă nu de la o pro-poziție, teză, închisă, ci de la pro-punere, temă, deschisă, și funcționează în patru (nu în trei) timpi: tema care se propune, deschidere liberă a temei prin cercetare, închiderea ei prin argumentarea necesității ei și redeschiderea organizată a temei (*synaethismul* e închidere ce se deschide față de silogism, care e închidere ce se închide). Nu este o revenire în cerc, cât o pulsație de câmpuri. Sunt cinci tipuri de *synaethism*: două ale determinațiilor, două ale generalului și una, cea de bază, a individualului, cel care face cu putință *synaethismul* însuși. Pentru că în miezul formalismului logicii lui Hermes se află ca „informant” sau principiu informant tocmai individualul-general (cu cele cinci raporturi de cuplare posibile) de la care a plecat. Dar informant este individualul-general pentru că a ieșit din inerția statistică și „a intrat în accelerație” logică. Accelerația spiritului, accelerația culturii.

De aceea, din Păltiniș Noica a mai adăugat *Tratatului de ontologie* un al doilea post-scriptum: o filozofie a culturii. Păltiniș. Publicată sub formă de articole în diverse reviste culturale și dată la tradus în limba germană, lucrarea a apărut postum – Noica murind la câteva luni de la publicarea în revistă a prefetei – mai întâi în traducere germană sub titlul *De dignitate Europae* în 1988, iar în românește cu titlul dat de Noica, abia în 1993. *Modelul cultural european* este testamentul filozofic al lui Noica, ultimul său cuvânt adresat posterității. Cultura deplină, arată aici filozoful, întrunește patru note distinctivă: instituie o supra-natură în raport cu

lumea naturii; aduce cu sine o cunoaștere rațională capabilă să integreze și raționalul; introduce în istorie și o organizare științifică și tehnică a vieții de tip superior; dar, mai cu seamă, reprezintă o limitare care nu limitează, un orizont deschis până la ieșirea din timpul istoric. Spre deosebire de simpla morfologie a culturii germane din prima jumătate a secolului XX (cu ecouri în filozofia culturii a lui L. Blaga), Noica tratează cultura și formele ei ca pe o „logică” a spiritului. În stabilirea schemei, structurii și modelului culturii, el pleacă de la cele cinci raporturi posibile între Unu și multiplu (identificate încă într-un articol cu acest titlu din 1943): Unu și repetiția lui se regăsesc în culturile totemice primitive; Unu și variația lui, în monoteismul iudaic și islamic, dar și în cultura unitariană nord-americană; Unu în multiplu, în panteismul indian. Aceste trei culturi nu au cunoașterea liberă, care apare odată cu raportul Unu și multiplu propriu politeismului grec și cu raportul Unu-multiplu propriu creștinismului și culturii europene. Europa a creat singura cultură liberă, lipsită de mister, deschisă, înnoitoare și prospectivă, culturile neeuropene fiind închise în sine, inițiatice, stagnante, ieșind din inerție doar sub influența celei europene. Raportul Unu-multiplu are la rândul său două variante, el generând două tipuri de unitate: fie unitatea de sinteză a concentrării și unificării diversului, fie unitatea sintetică a diversificării Unului intrat în expansiune: o divinitate, un univers, o istorie și chiar un neant în expansiune. Unul-multiplu se comportă astfel pentru că indicatorul său este capacitatea de a se distribui fără să se dividă; capacitate pe care o regăsim în spirit, nu în materie, și în cultură, nu în natură. Cultura este cea care ridică prin spirit bunurile la rang de valori, care se distribuie fără să se împartă. Valorile se compun într-un sistem, care alcătuiește modelul culturii. Cultura europeană (și cea greacă antică) introduce în istorie și primatul valorilor autonome, plinătatea ei neținând însă de numărul valorilor, ci de orizontul pe care-l deschide în istorie.

În ce privește momentul apariției culturii europene, filozoful de la Păltiniș se delimitează categoric de Spengler, pentru care geneza culturii „faustice” europene ar fi avut loc în nordul Europei între anii 900-1000. Pentru Noica însă cultura europeană a început în sudul continentului nostru în anul 325, odată cu Sinodul I Ecumenic de la Niceea. Toate Sinoadele Ecumenice au fost spectaculoase lupte pentru idei, dogmele lor punând în joc pentru prima dată Unul-Multiplu, unități sintetice în expansiune. Sinoadele au revelat o cultură nouă, o cultură în care „trei sunt efectiv una”, în care „ființa este și ea trinitară” – lege, realitatea individuală, determinații –, „întrupează legea în caz” și se diferențiază, creându-și un divers, unități sintetice de expansiune, nu de condensare (divinitatea e Unu-Trei, Hristos e unu-doi: o persoană, două naturi, două voințe, două icoane, văzută și nevăzută). Prin creștinismul Sinoadelor cultura europeană marchează nu doar depășirea noțiunii antice de rațiune, ci și ruptura categorică de natură, cum arată mitologia

Arhid. Ioan I. Ică jr

europă născută toată dintr-o singură legendă: cea a unui Prunc născut în iesle. Cultura europeană s-a născut nu în contra religiei ei – cum a făcut-o filozofia greacă –, ci în prelungirea organică a creștinismului; toate sistemele de valori ale Europei, chiar și cele aparent anticreștine, sunt de fapt profund solidare cu conținutul și structura creștinismului, care a adus simțul raționalității și valorii pozitive a infinitului (detestat de antici).

În locul filozofiei culturii din secolul XX, afirmată ca o morfologie a culturilor, Noica propune o morfologie *logică* a culturii ca morfologie a logosului. Rezultatul e o splendidă „gramatică” a culturii, în care categoriile gramaticale sunt forme de instituire a logosului sau spiritului unei întregi culturi sau epoci, al cărei caracter îl determină. Cultura Evului Mediu european a fost astfel una a substantivului, degenerând în hieratism (ca în Egipt sau Bizanț); cultura Renașterii a fost una a adjectivului; iar cea a Reformei, Contrareformei și clasicismului a fost o cultură a adverbului; culturile romantică, revoluționară și democratică, modernă au fost culturi ale pronumelui, centrate întâi pe eu, iar apoi pe noi. Începând cu secolul XIX și până azi, se afirmă în cultură numeralul statisticii, matematicii, calculatoarelor și formalismelor, generator de izolare și de nihilisme, salvarea de vid și de neant fiind căutată prin recursul la conjuncții coordonatoare, dar stabilind încă raporturi exterioare. De două sute de ani numeralele divid, iar conjuncțiile conectează. Speranța unei noi culturi, capabilă să instituie un nou raport de intimitate între oameni și între oameni și lucruri, vine din partea prepoziției, a lui „întru”, al cărei miracol îl poartă în sine cultura românească (folclor, Eminescu, Brâncuși, Noica însuși). Cultura europeană reușește chiar performanța depășirii timpului istoric. Locul timpului ciclic al naturii (antichitate) a fost luat de timpul liniar al istoriei (provenit din timpul eshatologic al iudeo-creștinismului), acestuia luându-i locul acum timpul kairotic, accelerat, al culturii. Cultura sfidează timpul natural și determinismul acestuia substituindu-i un timp special, un timp blând și împlânzit. Există două moduri de ieșire din timp: mistică, contemplativă, statică sau culturală, activă, dinamică. Termodinamicii fizicii, expresie a entropiei cosmice, Noica îi opune termodinamica spiritului, care permite punerea altfel a problemei morții și declinului și în locul disperării nihiliste a sfârșitului culturii europene aduce speranța unui nou început: un nou „kairos” – cel al lui „întru”, desigur – care să permită respunerea povestirii de sine a omului.

Numărul 7 din iulie 1987 al revistei *Viața Românească* publica ultimul articol al lui C. Noica: „Prefața” la *Modelul cultural european*. Prefața avea forma unei „Scrisori” deschise a filozofului „către un intelectual european” și era o condamnare în termeni drastici a Europei Occidentale contemporane încheiată cu un mesaj patetic. Europa actuală a ajuns „bolnavă, aproape isterică” din pricina degradării ei tehnice și consumiste, „era conjuncției” încheindu-se inevitabil în

cultul absurdului, nonsensului și cinismului. „O societate a lui «bye-bye», în care surâsul fad și politețea amabilă drapează lipsa de comunicare a oamenilor învățați să trăiască unul *lângă* altul ca și cum ar fi unul *fără* altul”. Intelectualii occidentali sunt acuzați de „urâțire a lumii” și de iresponsabilitate față de destinul universal al culturii europene redusă la formalismul tehnicii și civilizației, lăsând povestea uitată a culturii europene, în seama „marginalilor”, a celor de la marginea Europei. Punctul de plecare real al „scrisorii” îl revelează însă finalul ei, în care Noica recunoaște că a scris aceste pagini „cu sentimentul fratelui neluat în seamă – cum suntem toți aici –, care cerșește pentru el și lume o îmbrățișare”.

Scrisoarea filozofului din Păltiniș către Europa Occidentală era un țipăt de durere. Era un apel patetic al unui intelectual est-european de dincoace de „cortina de fier”, din blocul comunist, care acuza în același timp abandonarea de către Vestul Europei a valorilor autentice ale culturii europene, dar și abandonarea nemărturisită deschis a Estului Europei, rămas fidel valorilor europene, în ghearele totalitarismului comunist. Optimismul lui Noica în ce privește situația internă din România se clătina vizibil. Filozoful fusese adânc afectat de demolarea Mănăstirii Văcărești în 1986 și își pierduse speranța într-o salvare prin cultură a României lui Ceaușescu.

„Scrisoarea” din 1987 a reactivat o controversă în jurul filozofului de la Păltiniș care dura deja de decenii și care avea să izbucnească acut după 1989. Discuțiile aprinse s-au purtat inițial în diasporă, iar ulterior și în țară, în jurul „colaboraționismului” lui Noica cu regimul comunist, al evazionismului său cultural și al iresponsabilității civice și politice a culturalismului său. Intelectualii de la Paris l-au condamnat pe Noica pentru acest tip de atitudine atât cu prilejul scrisorii sale către Cioran din 1957, cât și cu prilejul articolelor din 1965 din *Glasul Patriei* scrise de un Noica „reeducat”. L-au condamnat apoi pentru atitudinea critică față de civilizația occidentală și participarea la exaltarea culturii române, în care au văzut anexarea filozofului la politica național-comunistă a lui Ceaușescu. Noica n-a făcut un secret din convingerile sale, derutante în aparență, pe care și le-a exprimat liric în 1971 în cele „Trei poeme filozofice” pentru Sanda Stolojan, stabilită la Paris, scrise cu prilejul unei călătorii în țară a acesteia în compania filozofului. Europa spiritului a fost trădată de civilizația europeană actuală și e păstrată la marginile ei de culturi minore, cum e cultura românească. Profund european prin atașamentul față de valorile culturii europene, o Europă a trecutului, Noica era critic față de prezentul Europei, apărând astfel ca antieuropean. În același timp, deși profund european, filozoful era la fel de adânc atașat față de spiritul românesc și valorile culturii române, în care vede o întrupare particulară a culturii europene cu virtuți și latențe proprii, capabile să regenereze și să fecundeze cultura europeană și universală. Situate între Orient și Occident, între tradiție și modernitate, Româ-

Arhid. Ioan I. Ică jr

nia și cultura ei au, în viziunea lui Noica, șansa și latența unei medieri în spirit cu semnificații ecumenice în destinul spiritului uman. Această poziție de mediere era însă una inconfortabilă, expunându-l pe filozof acuzelor de antimodernism și antioccidentalism, de naționalism și autohtonism și, mai ales, de caucionare a comunismului și de colaborare cu Securitatea.

La aceste acuze sau suspiciuni au contribuit nu doar atitudinile și cărțile sale din România, ci și vizitele în Franța și Anglia care i s-au permis lui Noica în 1972, 1978, 1983 și 1985 pentru a-și revedea familia și prietenii aflați în exil. În discuțiile cu aceștia din urmă, filozoful și-a apărat pozițiile și a pledat deschis, în sensul intențiilor regimului de la București, pentru revenirea în țară a lui Cioran și Eliade, acesta din urmă în fruntea unui institut de orientalistă. Noica a părut astfel intelectualilor români de la Paris drept un agent de influență al Securității însărcinat cu neutralizarea politică a emigrației românești. Culturalismul său românesc a început să fie suspectat și el tot mai mult drept evazionism politic și pactizare cu regimul ceaușist mai închis în interior. În România însă, Noica devenise în retragerea sa de la Păltiniș o adevărată instituție națională neoficială, „școala” sa culturală oferind – în urma extraordinarului ecou al *Jurnalului de la Păltiniș* al lui G. Liiceanu publicat în 1983, cu epilogul din *Epistolar*, 1987 –, dincolo de un „model paideic în cultura umanistă”, un model de supraviețuire în spirit pentru românii înfometaji și terorizați din ultimii ani ai lui Ceaușescu. „Infernul” comunist devenea suportabil în spirit „dacă paradisul culturii era cu puțință” (G. Liiceanu).

Admirat și detestat, adulat și contestat, Constantin Noica, asemenea unui veritabil Orfeu sau Moise, însoțise lunga traversare a României prin infernul comunist și deșertul totalitar. Asemenea profetului biblic, ascetul laic de la Păltiniș, patriarh al culturii române, n-a apucat să vadă sfârșitul traversării. A fost scutit nu doar de contestațiile isterice ale unei lumii „libere” în a cărei libertate nu credea, ci și de experiența „purgatoriului” tranziției unei României postcomuniste tot mai deculturalizate și nivelate spiritual de invazia tentațiilor civilizației de consum și mediatice, confirmând în negativ justetea diagnozelor sale critice. În discuțiile sale din ultimii ani cu discipolii apropiați, filozoful își exprima speranța în redresarea culturii europene și a umanității, dar abia în secolul XXII, după ce veacul XXI va fi unul de „purgatoriu”.

În dimineața zilei de 25 noiembrie 1987, Noica își fracturează un șold în camera sa din vila 12 de la Păltiniș. E transportat la Spitalul Județean din Sibiu, unde e stăpânit de același optimism tonic. Medicilor le spune, printre altele: „Sunt asistat, să știți, de cete de îngeri!”. Decedează în noaptea de 4 decembrie 1987 la ora 1.20 în urma edemului pulmonar provocat de o embolie. Ultimul cuvânt rostit înainte de a intra în comă a fost: *Unbedingtheit!* „Necondiționare!” Pe 6 decembrie este înmormântat lângă biserica Schitului „Schimbarea la Față” din Păltiniș,

în locul pe care-l dorise și indicase încă de la venirea sa aici, petrecut de un grup consistent de prieteni și apropiați atent supravegheați și prohodit de un sobor în frunte cu mitropolitul Antonie al Ardealului.

Dorința testamentară a filozofului Constantin Noica de a-și dormi somnul de veci lângă biserică este o situație în eternitate cu caracter simbolic și în același timp inscripția unui mesaj ce se cere descifrat. Fiindcă pune în mod tăcut problema relației lui Noica și a filozofiei sale cu creștinismul în general și teologia în particular. Discuția lui necesită însă un studiu separat.

Să nu-l uităm deci pe Constantin Noica, deopotrivă om și operă, viață și cărți, existență și Idee.

Să ni-l reamintim însă nu sentimental, ci cum îi plăcea: povestindu-l și re-povestindu-l, citindu-l și re-citindu-l.

Abstract: Admired and detested, venerated and contested, just like a genuine Orpheus or Moses, Constantin Noica accompanied Romania during its long journey through the communist inferno and the totalitarian desert. Similarly to the biblical prophet, the lay hermit in Păltiniș, patriarch of the Romanian culture, did not live to see the end of that journey. He was spared not only from the hysterical contestations of a “free” world in whose freedom he did not believe, but also from the experience of the transition of a de-culturalised and de-spiritualised post-communist Romania, which confirmed his critical diagnoses. In his discussions with his close disciples, the philosopher used to express his hope in a revival of European and world culture, but only in the 22nd century, after the “purgatory” of the 21st century.